

ВИРАЖЕННЯ САКРАЛЬНОСТІ ХРАМОВОЇ АРХІТЕКТУРИ У СТРУКТУРІ ЇЇ ОБРАЗНОГО СИМВОЛІЗМУ

Р. Гнідець, к. арх.

Національний університет «Львівська політехніка»

Я. Фамуляк, в. о. доцента

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/architecture2018.19.132>

Постановка проблеми. Простір, який створює зовнішню та внутрішню сутність сакральної будівлі, отримує наповнення і вираження через певні символічні сутності, які втілюються за допомогою різних знакових компонентів, що створюють і наповнюють цей простір. Такі компоненти творення сакрального простору у храму будувати виражаються через ідею-форму, відповідне функціональне наповнення, через невидимі знаки-символи, що створюють певний образ святині. Розглянуто структуру символічного образу і типологічну побудову знака-символа та його просторового виявлення в геометричних формах і обсягах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння символічно-знакової та образної структури як виражальних чинників сакральності у храму будувати України та зарубіжжя зустрічаємо в таких дослідників: І. Араухо, М.-А. Кріпи [6], Ж. Гані [8], М. Валіса [10], Ю. Устиновича [9], М. Еліаде [5], Пв. Флоренського, а також Г. Сковороди, С. Неаполітанського [7] та інших. Проте символ у його структурній побудові та сутності як виразник сакральності у храмовій архітектурі недостатньо досліджений, головне в аспекті його структурних компонентів.

Постановка завдання. Наше завдання – виявлення структури символічного образу і типологічної побудови знака-символа і його просторового виявлення в геометричних формах і обсягах храмових будівель України.

Виклад основного матеріалу. Знання символіки геометричних форм наближує до знання про Бога. Максим Ісповідник стверджував, що Бог подібний до центру, який з'єднує в собі прями лінії. І цю думку ілюструє фігуральна форма Хреста, де все сходиться до центру, де розміщений Господь-Христос, або розміщеної в центрі Всесвіту крапці-одиноці. Вдаємося до визначення розуміння символіки М. Еліаде: «Символіка дає можливість на перехід з однієї площини до іншої,

з одного світу до іншого, спаюючи всі ці площини та рівні, але їх не з'єднуючи в одне ціле». Символ встановлює метод, яким не тільки комунікує, а й прагне передовсім до синтезу обох споляризованих реальностей, є загалом у кінцевому висліді методом подолання одвічної дихотомії світу сотвореного. Святиня-Храм – символ, бо так, як символ, «об'являє присутність Бога»; модель реальності, сотвореної Господом, максималізація всіляких операцій «творчості» людини, здійснюваних «на образ і подобу Господа-Бога». Сакральне мистецтво виявляється, отже, на протизагу взірцям сучасного мистецтва, не є результатом змислів, фантазій, ба навіть «думок» митця, а переміщенням реальності радикальної, яка долає межі людської індивідуальності. І саме таким є вираження сакрального мистецтва – мистецтва, що виходить поза межі того, що людське. Воно є носієм Духа Господнього. Мистецька форма дає змогу засвоювати безпосередньо, а не дискурсивно, через розтлумачення, правду трансцендентну та позарозумову. Мета такого мистецтва – об'явлення візерунка Божої природи, відбитого у сотвореному, але захищеному, через вироблення предметів видимих, які є символами Бога невидимо. Очевидно, що в такому розумінні мистецтва, яке має вартість майже святого таїнства, митець не може собі дозволити довільно піддатися власним «візіям» та натхненням. Його праця не полягає у вираженні своєї особистості, а в пошуках форм досконалих, які відповідають святим прототипам небесної «інструкції». Це означає, що мистецтво є сакральним не через суб'єктивні інтенції-задуми митця, а через його об'єктивне наповнення, яке за чергою є тільки збіркою візій, що кореспондують у сфері форм, чуттєвих з правами космічними, які за чергою виражають універсальні засади творення. Отже, естетика стає підпорядкована космології і водночас онтології та метафізиці. Цей ієрархічний порядок окреслює сутність сакрального мистецтва, яке є твором символічним, а отже, має тлумачити за допомогою образів з багатоплощовою структурою цей зв'язок, який створюється між

розмаїтими порядками реальності, виражаючи у постаті видимій те, що невидиме, і провадити туди людину-християнина [1; 5; 6].

Необхідно відрізнити два різні типи символів: символи інтенціональні (конвенціональні) – намірені, задумані, і символи істотові (есенціональні). Символи правдиві, або, інакше, істотові, окреслюють прихований і невід’ємний зв’язок, що поєднує предмет матеріальний з його значенням духовним; цей зв’язок ієрархічний і субстанціональний, аналогічний до того, який існує між душею і тілом, реальністю видимою і невидимою, зв’язок, який розум спостерігає як органічну цілісність, правдиву гіпостазу, даючи взятися поняттям у моментальній синтезі розуміння і блиску інтуїції. Символи теологічні є символами есенціальними, тобто істотовими. Отже, ми їх не спостерігаємо і не сприймаємо в їх блискавичній синтезі та моментальній інтуїції, що є парадоксальністю сучасності [2; 10]. Будь-яка сакральна будівля є космічною, тобто збудованою на подібність світу. «Церква, – говорить св. Петро Дам’ян, – є образом світу, і цей образ є найперше образом «реалістичним» у тому сенсі, що на мурах і колонах показані земля і небо, звірі і рослини, людська праця і різні суспільні стани, історія природна і свята історія. Так і про собори, власне кажучи, говорять, що вони є візуальними енциклопедіями. Це суто зовнішній аспект, більше властивий великим будівлям храмів, і відповідно до того, що говорить св. Петро Дам’ян: «Святиня є проте не тільки «реалістичним» образом світу, але передовсім образом «структурним» в тому сенсі, що відтворює вона внутрішню та матеріальну структуру універсуму (всесвіту)». Кожна сакральна архітектура загалом приводить до операції «квадратури кола», перетворення кола у квадрат. Коло і квадрат є символами первинними. На вищому рівні, в порядку метафізичному, відображають вони Досконалість Божу в її двох аспектах. Коло і куля, пункти-точки яких рівновіддалені від центра-середини, що є без початку і кінця, представляють необмежену Єдність Бога, його Нескінченість і Досконалість, тоді як квадрат або куб – форми «стабільні» – є образами Господньої Незмінності та Вічності. На рівні нижчому, в порядку космологічному, ці два символи зосереджують цілу створену природу в її суті та динаміці. Коло є формою неба, а докладно – ознакою активності неба, інструментом Господнього Діяння, яке регулює життя на землі. Такою була функція кола на початку Творення, про що наголошує Святе Письмо, що говорить устами Мудрості: «Була я присутня, коли Господь творив

небо і коли розмічував коло на поверхні безодні». Такий пункт бачення акцентує вищість кола-неба над квадратом-землею. Проте, з іншого боку, квадрат, що символізує метафізичну Незмінність Господню, перевищує символ кола як образу невизначеного (не окресленого - авт.) руху. Власне такий пункт бачення домінує в архітектурі, головною рисою якої є «стабільність!», що не виключає природно цього іншого аспекта її символіки. У зв’язку з цією валоризацією «квадрата» можна сказати, що конструкція святині утверджує і «кристалізує» в його формі цикли темпоральні, рухи кулясті. Стосунок кола до квадрата або кулі до куба становить, по суті, фундамент сакральної архітектури. Це вихідний пункт водночас ідеї святині та її реалізації. Якщо зараз перейдемо від плану поземного (горизонтального) до плану прямовисного (вертикального), тобто одночасно від планіметрії до просторової геометрії, то переконаємося, що кожна будова сакральна зводиться до схеми бані і куба. Баня або склепіння підноситься над кубом «нави» як небо фізичне, покладене над землею, і цей перехід не тільки від однієї форми до іншої, але зі стану земного до небесного. Адже кожна геометрична фігура може алегорично сприйматися як своєрідна мапа, в якій вміщується частина широкого знання про світобудову, людину чи Всесвіт. Знаючи певний прихований код, мову геометричних фігур, за допомогою яких це знання було виявлено людям, можливо досягнути розуміння Божественного – сакрального. Сфера як одна з геометричних форм у структурі сакрального простору, – найдивовижніша, наймогутніша форма у Творінні. Для розуміння й оцінення потенціалу форми сфери необхідно побачити і зрозуміти компоненти всього світогляду, що містяться в її межах. Це найпростіша, а отже, і найдосконаліша із форм; сфера – кінцеве вираження єдності, завершеності та цілісності. Жодна точка на поверхні сфери не має переваги, усі вони рівновіддалені від центра, з якого виходять. Центр сфери – це постійність не тільки простору, а й часу. Цей центр є вічною теперішністю. Сфера – символ творчого руху, креативна сила її характеризується обертовим рухом, як і вся система Всесвіту від планет до елементарних частин, характерна тим самим рухом [4; 9].

Визначна роль у розвитку уявлень про сакральну-символічний сенс числа належить св. Августину, який у низці своїх трактатів розглядав число як загальний регулювальний закон між трансцендентною та іманентною сферами буття. На його думку, між мінливими числами матеріального

світу та вічними числами вищої істини перебувають ідеальні числа «краси, мистецтва і творчого мислення». Звідси матеріальні числа за посередництвом ідеальних співвідносяться із числами Божественної Премудрості, енігматично позначаючи їх. Числовий символ сприймається як вираз безмежного через обмежене, тобто в архітектурі він не просто відігравав інформаційну роль, а був проявом Божественного начала. Нумерологія загалом властива храмовій свідомості, оскільки впорядковує храмовий топос. Бог під час створення світу користується математикою, геометрією, музикою і астрономією, всіма мистецтвами, якими ми користуємося, коли досліджуємо співвідношення речей, елементів чи рухів. Він зрівнює Бога з максимальним кругом, в якому завдяки єдності максимуму, центр, діаметр та довжина кола тотожні. «Простий і неподільний максимум цілковито зосереджується всередині всього як нескінчене коло, і що він все проймає як нескінчений діаметр. Він початок всього як центр, кінець всього як коло, середина всього як діаметр та цільова причина як коло. Він дарує буття як центр, править як діаметр, охороняє як коло. Хоч який символ ми би не брали, його необхідно розглядати лише як площинну проєкцію, що має своє просторове розгортання і втілення в об'ємних формах» [3; 7].

Архітектура українських церков у структурі сакрального простору використовує досить активно ці геометричні форми, що як його невід'ємні компоненти виступають у видимому проявленому вигляді або у символічному прочитанні як певні семантично-знакові та образні акценти. Найчастіше вживані фігури у сакральній геометрії, як уже було зазначено, – це коло, квадрат і хрест, а також куб і сфера. У просторовій символіці храму ці фігури прочитуються як у розпланувальному укладі церковних будівель, здебільшого в центричних, тридільних та хрещатих храмах, так і в образно-тектонічному вираженні. У об'ємно-пропорційному аспекті в коло вписується квадрат, а модульна система і розпланувальний елемент ділять коло та квадрат на рівносторонні трикутники або ромби, які прочитуються як семантично-знакові елементи у просторовому розвитку храмової структури. Пірамідальність усього зовнішнього і внутрішнього просторів храму виявляють ще одну геометричну форму, якою є піраміда, і в цьому ж сенсі ми також знаходимо інші важливі форми – куб та сферу. Вони виступають як вираження проявленої форми, так і символічного знака творення простору сакральної будівлі, і в них відображаються Безмежність та Довершеність Божого творіння, як також архітектурно-мистецький хист будівничого,

який усвідомив суть творення структури сакрального простору через знакові образи-форми творення Всесвіту.

Висновки. Організація простору, його структурування визначають першооснову архітектурної композиції на будь-якому рівні системи середовища. Художній образ-задум, втілений у цьому переображеному архітектурному просторі, перетворює його в художній простір. А щодо сакральної архітектури храмів, то Сакрум як втілений задум-образ творить сакральний простір – місце проявлення Сокровенного та Святого. Формотворення в архітектурній творчості здебільшого залежить від того соціального, світоглядного та ідеологічного змісту, яким наповнюється форма їх вираження. Це безумовно стосується архітектури храмових будівель, які у своєму формотворенні структурно акумулюють у просторі духовно-соціальне начало та суспільно-значущу роль їхнього образу-знака присутності Сакруму. Здійснена спроба розкриття структури символу в його образному та геометрично-формальному вираженні сакральної сутності у храмубудуванні. Вона також виявляється через ідео-образ, функціонально-змістове наповнення та певне знаково-символьне проявлення у просторі храмових обсягів святині. Адже саме символ у своєму практичному застосуванні виховує у будівничого чутливість до формальної досконалості, гармонії та естетики змісту і сакральної заангажованості. Оскільки саме у знаково-символьному вираженні виявляється сакральна сутність храмових будівель.

Бібліографічний список

1. Гнідець Р. Проявлення сакруму в просторовому заложенні українських церков. *Вісник Державного університету «Львівська політехніка»: архітектура*. 1998. № 358. С. 29–32.
2. Гнідець Р. Традиція сакральної архітектури як чинник утвердження духовності та віри. *Вісник Львівського державного аграрного університету: архітектура і сільськогосподарське будівництво*. 2004. № 5. С. 199-208.
3. Гнідець Р. Геометричні форми як аспект виявлення структури простору в українському храмубудуванні. *Вісник Львівського державного аграрного університету: архітектура і сільськогосподарське будівництво*. 2009. № 10. С. 145-153.
4. Гнідець Р. Формотворчі компоненти структури просторового середовища в українській церковній архітектурі. *Вісник Львівського державного аграрного університету: архітектура і сільськогосподарське будівництво*. 2014. № 15. С. 163-168.
5. Еліаде М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. Олексія Панича. Київ: Дух і Літера, 2016. С. 501-509.

6. Кріпа М. А. Сучасне мистецтво та архітектура і святість знаків. Сопричасття: міжнародний богословський часопис (Сакральне мистецтво). Львів: Свідчадо, 1999. № 3. С. 55-64.

7. Неаполитанский С. М. Сакральная геометрия. Санкт-Петербург: Святослав, 2003. С. 573-583.

8. Hani J. Symbolika świątyni chrześcijańskiej. Kraków: Znak, 1994. S. 45-72.

9. Uścinowicz J. Struktura symboliczna architektury świątyni: wprowadzenie do teologii wyrazu sztuki sakralnej. Elpias. Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, 2011. Rocznik (XXIV), Zeszyt 23-24 (36-37). S. 139-180.

10. Wallis M. Sztuki i znaki. Pisma semiotyczne. Wallis. Warszawa, 1983. S. 175-183.

Гнідець Р., Фамуляк Я.

ВИРАЖЕННЯ САКРАЛЬНОСТІ ХРАМОВОЇ АРХІТЕКТУРИ У СТРУКТУРІ ЇЇ ОБРАЗНОГО СИМВОЛІЗМУ

Зроблено спробу розкрити структуру символу в його образі та геометричній формі як вираження сакральної сутності у храмуванні. Вона виявляється через ідею-образ, функціонально-змістове наповнення та певне знаково-символьне проявлення у просторі храмових обсягів святині. Простір, який творить зовнішню та внутрішню сутність сакральної будівлі, одержує наповнення і вираження через певні символічні сутності, які втілюються за допомогою різних знакових компонентів, які творять та перетворюють цей простір. Тут розкривається структура символічного образу і типологічна побудова знака-символа та його просторового виявлення в геометричних формах і обсягах. Святість (Sacrum) виявляється в динамічних знаках, які знаходять своє місце в Літургії, в усіх її проявах, яка одночасно виявляється в образах, що за допомогою знаків фіксують досконалий ідеал у видимій іпостасі.

Формотворення в архітектурній творчості здебільшого залежить від того соціального, світоглядного та ідеологічного змісту, яким наповнюється форма їх вираження. Це безумовно стосується архітектури храмових будівель, які у своєму формотворенні структурно акумулюють у просторі духовно-соціальне начало та суспільно-значущу роль їхнього образу-знака присутності Сакруму. Здійснена спроба розкриття структури символу в його образному та геометрично-формальному вираженні сакральної сутності у храмуванні. Вона також виявляється через ідею-образ, функціонально-змістове наповнення та певне знаково-символьне проявлення у просторі храмових обсягів святині.

Оскільки символ у своєму практичному застосуванні виховує у будівничого чутливість до формальної досконалості, то саме у знаково-символьному вираженні виявляється сакральна сутність храмових будівель.

Ключові слова: знак, символ, ідея-образ, форма, формотворення, храмування, гармонія та досконалість, сакральний.

Hnidets R., Famuliak Ya.

THE EXPRESSION OF SACRALIC IN THE TEMPLE ARCHITECTURE TO THE STRUCTURE OF HERS APPEARANCE SYMBOLISM

This article to make the attempt to exposed the symbol structure in its appearance and geometrical form as to expressed the sacral essence in the temple construction. This structure to manifests through the appearance-idea, the functionary-content to fill up and the sure symbol-sign that is show in the space of temple volume in sacred building. The space which to create of the outward and inward essence of sacral building as to taken the filling and expression through the definite symbolical essences, whose to incarnate by mean of deferent to signifies components which to create and fill up of this space. In here to come open the structure of symbolical image and typical construction the sign-symbol and its spatial manifestation in the geometric forms and volumes.

Formation in architectural creativity in most cases depends on the social, ideological and ideological content, which is filled with the form of their expression. It definitely relates to the architecture of temple buildings, which in their formative formation structurally accumulate in the space the spiritual and social basis and the socially significant role of their image-sign of the presence of Skramu. An attempt has been made to reveal the structure of the symbol in its figurative and geometric-formal expression of the sacred nature of temple construction. It is also manifested through the idea-image, the functional-content content, and a certain sign-symbolic manifestation in the temple space of the sanctuary.

By the since symbol in yours practical use to bring up in builder to sensitivity to the formal perfection, harmony and aesthetics of the content and sacralic apprehension to exactly in the symbol-sign express to be manifestation the sacral essence of temple buildings.

Key word: sign, symbol, appearance-idea, form, form creation, temple building, harmony, aesthetics, perfection, sacral.

Стаття надійшла 26.03.2018.